

על אהבה אלוהית וייחודיות אנושית

הרב שי הלד

ממשיכה המשנה:

"לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא העולם."

במשך תקופה ארוכה הטריד אותי המשפט הזה עמוקות. האין זה מתכון לנרקסיזם והחזקת טובה עצמית? עם הזמן הבנתי שהחרדה שלי סיפרה יותר על התרבות שבה אני חיים משיפורה על המשנה עצמה. לעתים קרובות מדי מעלים אזכורים של ייחודיות בימינו להיות לגבי הזכאויות שבצדה.

אולם, כשהמשנה עוסקת בייחודיות האנושית ובהשלכותיה על גדלות האל, היא מכוונת לא (או לכל הפחות – לא רק) לשאלה מה מגיע לנו, אלא לשאלה למה או למי אנחנו אחראים. אנחנו, כל אחד ואחת מאתנו, נקראים לשרת. אבל לא פחות חשוב מכך, איננו נקראים לשרת באנונימיות עלומת שם, אלא דווקא במלוא עצמותנו האינדיווידואלית. כבני אדם העומדים נוכח עולם שבור כל כך, מבחינות רבות כל כך, אנו נקראים ונקראות לשאול לא רק מה אוכל לקבל, אלא גם ובעיקר – מה ביכולתי שלי לתת? איך אוכל אני, על כשרונותי, העדפותי, חוזקותי ומגבלותי, לעבוד את ה' באופן המיטבי? אהבת האל היא קריאה לשרת. אנו נענים ונענות לה לא רק כאנשים ונשים כלליים, אלא כבני אדם מסוימים, במלוא יחידאיותנו.

ישנו ממד נוסף לכל זה. מתוך ייחודיותנו משתמעת העובדה שאיננו בני תחליף. כאשר מספרת לנו המשנה שמעולם לא היה ולעולם לא יהיה אדם נוסף כמונו, היא רומזת גם מנייה וביה לטרגדיה של מותנו הבלתי-ינמנע: כשנמות, דבר מה שאין יקר ממנו, שלא יסולא ולא יוחלף לעולם, ייעלם כליל¹.

במילים אחרות, התאולוגיה היהודית מלמדת כי כאשר הורים מבכים את מות ילדם ומקוננים על כך שמישהו יחיד ומיוחד אבד מן העולם, הם אינם מבטאים רק את כאבם הפרטי, אלא אמת עמוקה על הקיום. יחידאיות שאינה בת תחליף היא, אם כן, תכונה מכוננת של אנושיותנו.

מה שנכון לעניין האנושות בכלל נכון גם לגבי העם היהודי בפרט. הקב"ה מוקיר את בני ובנות בריתו לא כחברים עלומי פנים ושם בקהל, אלא כיחידים ויחידות המקיימים עמו מערכת יחסים אינטימית.

במהלך הימים הנוראים עומדים אנו לפני האל, הן כבני ובנות קהילה והן כיחידים. בפיוט הידוע "ונתנה תוקף", המושר בראש השנה וביום כיפור, מדמים אנו כיצד הקב"ה מונה ומעריך את כל יושבי תבל:

וְכָל בָּאֵי עוֹלָם יַעֲבִירוּן לְפָנֶיךָ כְּבָנֵי מְרוֹן
כְּבָקָרִת רוּעָה עֹדְרוֹ מַעֲבִיר צֹאנֹו תַּחַת שִׁבְטֹו
כֵּן תַּעֲבִיר וְתִסְפֹּר וְתִמְנֶה וְתִפְקֹד נֶפֶשׁ כָּל חַי
וְתַחֲתֹךְ קִצְבָה לְכָל בְּרִיָּה וְתִכְתֹּב אֶת גְּזֵר דִּינָם:

דימויו של האל-ל כרועה נראה במבט ראשון דומשמעי: האם אנחנו רק חלק מעדר, כבשה אחת מני רבות? או שאנו נראים ומוערכים בעיניו כאינדיווידואלים ייחודיים? שאלות דומות עולות סביב מפקד שבטי ישראל בתחילת ספר במדבר. שם הציגו פרשנים רבים שהספירה המוקפדת של עם ישראל מבטאת למעשה את אחת האמתות העקרוניות של התאולוגיה והמוסר היהודיים: כל יחיד חשוב.

אחת מטענות היסוד של התאולוגיה היהודית היא שהאל אוהב אותנו. כפי שמלמדנו רבי עקיבא, מגדולי חכמי התלמוד, "חביב אדם שנברא בצלם. חיבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר 'כי בצלם אלהים עשה את האדם' (בראשית ט:ו)" (משנה, אבות ג:יד). במילים אחרות, אלוקים אוהב אותנו, לא בזכות מעשינו, אלא פשוט בשל מי שאנחנו: בני אדם הברואים בדמותו.

אבל המקורות היהודיים מרחיקים לכת אף מעבר לכך, ומתעקשים על כך שהאל-ל מוקיר את בני האדם לא רק כנציגים חסרי פנים של המין האנושי המיוחס, אלא כיחידים: הקב"ה אוהב אותנו כאינדיווידואלים ייחודיים, יחידאיים. מלמדת המשנה:

"לפיכך נברא אדם יחיד... ולהגיד גדלתו של הקדוש ברוך הוא, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד, וכלן דומין זה לזה; ומלך המלכים הקדוש ברוך הוא – טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן דומה לחברו" (סנהדרין ד:ה).

דברי המשנה כאן מטלטלים: מעולם, בכל ההיסטוריה של היקום כולו, לא היה אדם נוסף ממש כמוך, ולעולם, עד סוף כל הדורות, גם לא יהיה אדם כזה. והעובדה המדהימה הזו מאדירה את תהילת האל.

1. רעיון זה חוזר ומתבהר מתוך שורה נוספת במשנתנו: "לפיכך נברא אדם יחיד; ללמדך, שכל המאבד נפש אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו אבד עולם מלא." אף שקביעה זו התייחסה במקור, ככל הנראה, לעובדה שעם מותו של אדם, אובדים כל צאצאיו הפוטנציאליים אותו ("עולם מלא"), רואים בה הוגים רבים תיקוף לערכו האינסופי של כל אדם ואדם.

כפי שצינו זה מכבר, ספר במדבר מתאר בפרוטרוט את מפקד שבטי ישראל שעורך משה במצוות הא"ל. במסגרת, שומעים אנו על סידור המחנה, על שמות נשיאי השבטים ועל מניין בניו של כל שבט ושבט. לשם מה הספירה הקפדנית הזאת?

מדרש במדבר רבה מציע משל:

"מִשָּׁל לְאָדָם... וְהָיָה לוֹ פְּרָגְמָטִיס [פרקמטיא = מאגר סחורה] אַחַת שֶׁל מְרָגְלִיּוֹת נָאוֹת וְהָיָה נוֹטֵלָה וּמוֹצִיָּאָה בְּמִנְיָן וּמִנִּיחָהּ בְּמִנְיָן. כֹּךְ כְּבִיכּוֹל אָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא... אַתָּם בְּנֵי, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הַעֲמִסִּים מִנִּי בֶטֶן' וגו' (ישעיהו מו, ג), לִכְךָ מוֹנֶה אֶתְכֶם בְּכָל שָׁעָה" (במדבר רבה, ד:ב).²

המפקד מחייב עמידה על טיבה של כל מרגלית: כל אחת ואחת נשלפת ונמנית לבדה, כל אחת ואחת יקרת ערך ומשמחת לב.

ר' יצחק בן משה עראמה (1420–1494) הולך בפירושו בקו דומה ושואל מדוע נחוץ היה תיאורם של כל פרטי המפקד, הנדמים, על פניהם, כמייגעים למדי. האם לא ידע אלוקים את מספר בני ישראל החונים במדבר בין כה וכה? ספירת כל בני ישראל זה אחר זה, טוען ר' עראמה, מלמדת על ערכו הפרטי של כל אחד מהם בפני עצמו, ולא רק כבן לעם. "כי כֹּלם שוים במעלה" כותב ר' עראמה, "ומעלת כל אחד נפרדת ממעלת חברו" (עקידת יצחק, במדבר, עב).

בדומה לכך, שואלת גם הפרשנית המודרנית נחמה ליבוביץ, מדוע פרשת נשא מתעדת בפירוט רב כל כך את הקורבנות שהקריב כל נשיא שבט בתורו – זאת, בייחוד לאור העובדה שכולם הביאו את אותם הקורבנות ממש (במדבר ז:א–כח). נחמה מציעה כי "אין היחיד רק גרגיר חול אשר בהצטרפו לכלל כולו תינתן לו חשיבות כחשיבות המספר בלבד, אלא אישיות הוא אשר כמוהו לא יהיה, יצירה חד פעמית." ליבוביץ' מנסחת את הערותיה על דרך השלילה, באמצעות עמידה על הרעיונות שהיהדות דוחה, אבל נוכל באותה המידה לנסח את הדברים גם על דרך החיוב, כשיקוף של הרעיונות שאותם חורטת היהדות על דגלה: עובדת היותנו חלק מקהל או קולקטיב, חשוב ומקודש ככל שיהיה, אסור לה לעולם שתאיין את הייחודיות או את השונות האנושית. ייתכן עוד שמסר נוסף כמוס כאן: באופן מסורתי דורשת היהדות אחידות במעשה הדתי (כאמור, כל נשיאי השבטים מביאים את אותם הקורבנות בדיוק), אלא שאחידות זו אינה צריכה – ואף אסור לה – לטשטש חילוקי דעות כנים, או הבדלים אמתיים בחוויות או בתובנות, שאותם יש להוקיר ולא להוקיע.

ר' ישעיהו הורוויץ (המוכר בכינוי השל"ה, 1565–1630) מביא בדבריו מסורת קבלית, שלפיה 600,000 בני ישראל שהלכו במדבר מנויים כנגד 600,000 האותיות שבתורה.

נשמות ישראל, כותב השל"ה, יצאו מאותיות התורה, ורוחניות התורה נובעת מנשמות אלה. כל הדורות הבאים אחרי הדור שקיבל את התורה, מוסיף השל"ה, הם "ענפים" מאותן שישים ריבוא נשמות מקוריות (השל"ה, פרשת קרח, תורה אור). לא נתעכב באריכות על ניתוח כוונתו המדויקת של השל"ה באמירה פרובוקטיבית זו. במקום זאת, נוכל לגזור מספר מסקנות פשוטות אך כבדות משקל: אם כל יהודי הוא אות בתורה, הרי שלכל יהודי יש תורה ייחודית ללמד, מבט ייחודי על דבר הא"ל שאינו נגיש לאיש מלבדו. ללא חשיפה לתורה, משהו בעצם קיומו של אותו אדם יהודי ייוותר, למרבה הצער, רדום, בלתי-מומש. ומנגד, מבלי שעולם התורה ייחשף לאותו האדם, ייוותר משהו חיוני בתורה עצמה מוכמן, נסתר מהעין. כותב ר' אברהם יהושע השל, כי "יהודי שאין התורה עמו, אבד עליו הכלל".³ ייתכן, ואולי חשוב אף יותר, גם התורה איננה שלמה בלא כל יהודי ויהודיה.

האדמו"ר החסידי רבי לוי יצחק מברדיטשב (1740–1809) הרחיב את תובנותיו של השל"ה אל תחומי החינוך והמנהיגות. כך הוא כותב: "כי ישראל הם ס' רבוא אותיות לתורה נמצא ישראל הם התורה, כי כל אחד מישראל הוא אות מהתורה." רבי לוי יצחק קורא את תיאור המפקד שערך משה לבני ישראל במדבר סיני (במדבר א:ט) באופן יצירתי, כך שבמהלכו, משה למעשה לימד את העם תורה. משה לימד את העם תורה, ממש כפי שאלוקים לימד אותו (קדושת לוי, במדבר, "כאשר ציווה ה' את משה"). לשונו של ר' לוי יצחק עמומה מעט, אולם סבור אני שכוונתו להציע כי הוראת התורה בידי משה תלויה בכך שמשה יראה כל אדם מישראל בייחודיותו, יבין את נקודת מבטו היחידאית על התורה ואת תרומתו המיוחדת לה. דרוש מורה גדול כדי להבין כיצד מתחברים להם כל החלקים השונים ומרכיבים את השלם, איך עשויות כל האותיות הנבדלות להישזר יחדיו לכדי תורה.⁴ מורה אמיתית מכוונת בעבודתה לאישיותם האינדיבידואלית של תלמידיה בשני אופנים: היא מלמדת כל תלמיד ותלמידה בדרך שבה יוכלו לשמוע וללמוד, והיא מעודדת אותם לגבש ולהביע את תובנותיהם והשראותיהם הייחודיות. משה, המוכר במקורות היהודיים הבתרא-מקראיים כמשה רבנו, מורנו, מועלה כאן על נס כמחנך הפרדיגמטי, כזה שרואה, מוקיר ומפיק מכל תלמיד ותלמידה את תרומתם וכישוריהם היחידאיים.

בעבודת ה' אנו שואפים להוקיר את הייחודיות האנושית ממש כפי שהקב"ה בכבודו מוקירה. יש לכך, כפי שראינו, השלכות מרחיקות לכת על עולם החינוך, אך גם על משמעותם העמוקה של חיי קהילה. כותב הרב יוסף סולובייצ'יק (1903–1993) כך: "האישים המשתייכים לקהילה משלימים אקסיסטנציאלית איש את רעהו. לכל יחיד סגולה משלו, יקרת המציאות, שאינה נודעת לזולתו; לכל איש בשורה ייחודית להעבירה, צבע מיוחד להוסיפו

2. למרבה הצער, למדרש זה צד נוסף ומטריד (שלא הבאתי כאן): המדרש עומד על כך שתשומת לבו האהבת של הקב"ה לכל יהודי ויהודיה עומדת בניגוד מובהק ליחסו של הא"ל לאומות העולם האחרות, אשר כלפיהן הוא אדיש. כפי ששפע מקורות יהודיים אחרים מדגימים יפה, ניתן לעמוד על אהבת הא"ל לישראל מבלי להיכנע לסוג כזה של עליונות, הנהגת ביטול בערכם של אחרים, או אף גרוע מכך.

למיגון הקהילתי: "כאשר מצטרף אדם לקהילה, הרי שהוא "מוסיף מימד חדש לתודעה הציבורית, תרומה בלעדית משלו. הוא מעשיר את הציבור מבחינה קיומית ואין לו תמורה". אכן, מוסיף הרב סולובייצ'יק, "הכרת הזולת היא זיהוי הקיומי כאדם בעל תפקיד, שאיש זולתו לא יוכל למלאו כראוי. לדעת אדם משמעו להודות בעובדת היותו חסר תמורה. לכגוע באדם משמעו לומר לו, כי הוא ניתן לביטול, כי אין צרכים לו."⁵

בימים אלה, שבהם עוסקים אנו ביעדינו האישיים והקהילתיים לשנה הבאה, אבקש להציע כי ניתן מקום של כבוד לשתי עובדות בעת ובעונה אחת: כיהודים ויהודיות, כמו גם כבני אדם, חולקים אנו קשרים וקרבה זה עם זה; בה בשעה, אנחנו גם נבדלים ושונים זה מזו, באופן שאין להמעיט בערכו. בראש השנה וביום הכיפורים אנו עשויים לשאוב נחמה וכוחות מעמידתנו המשותפת בפני האל, כקהילה מאוחדת של מתפללים. עם זאת, נוכל לזקוף קומתנו גם כיחידות ויחידות, בידיעה שהקב"ה אוהב אותנו ומתעניין בכל אחד ואחת מאתנו. יתרה מזאת, הכרת ערכנו העצמי בעיני האל מעודדת אותנו לחקות את דרכיו: כשם שהקב"ה מוקיר כל יהודי וכל אדם במלוא ייחודם, כן עלינו אנו להוקירם.

הרב שי הלד - תאולוג, חוקר ומחנך - הוא נשיא, דיקן, ראש תחום מחשבת ישראל ומנהל המרכז למנהיגות ולרעיונות יהודיים במכון הדר. ספרו "לב התורה", אוסף מסות בן שני כרכים על התורה, ראה אור בהוצאת JPS בשנת 2017.

3. אברהם יהושע השל, "אלהים מבקש את האדם", תרגם מאנגלית: עזן מאיר-לוי (התשס"ג), עמ' 135.

4. אני מודה לידידי ועמיתי, הרב אור רז, על דיון פורה בדברי ר' לוי יצחק.

5. הרב יוסף דב סולובייצ'יק, "הקהילה", **דברי הגות והערכה**, תשמ"ב, 223-228.